

HISTORY OF PHILOSOPHY

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-343-9-14>

GLOBAL ECONOMOCENTRISM VERSUS UKRAINIAN PERSON-ORIENTED NATIONALISM (AT THE TURN OF THE CIVILIZATIONAL PARADIGM)

ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМОЦЕНТРИЗМ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО ОСОБОЦЕНТРИЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ (НА ЗЛАМІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ)

Gorban R. A. Горбань Р. А.

*Doctor of Philosophical Sciences,
Professor,
Professor at the Department of Art History,
Social Sciences and Humanities
Kosiv Institute of Applied and Decorative
Arts of Lviv National Academy of Arts,
Kosiv, Ukraine*

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри історії мистецтва та
соціально-гуманітарних наук
Косівський інститут прикладного та
декоративного мистецтва Львівської
національної академії мистецтв
м. Косів, Україна*

Катастрофа, до якої дійшов глобалізований світ 24 лютого 2022 року, є цілком закономірним наслідком глибокої кризи дехристиянізованої, деперсоналізованої, дегуманізованої економоцентричної цивілізації. Те, що саме Україна стала епіцентром цієї катастрофи, також закономірність. Спроба розкрити обидві закономірності в їхній взаємозумовленості як ніколи на часі.

По-перше, саме на ґрунті української філософсько-релігійної екзистенційно-кордоцентричної думки постала засаднича в історіософії й есхатологічній метафізиці Миколи Бердяєва концепція катастрофи як онтологічно-реального перетворення життя окремої людської особи й історичних епохально-цивілізаційних змін у результаті переходу людства на вищий рівень релігійної свідомості – катастрофічного прориву екзистенції до трансценденції, розриву континууму у цьому світі та внесення новизни в нього, зміни модусів існування – якісних станів людини і світу [15].

По-друге, згідно з «теорією мегатенденцій» глобалізації Дж. Несбіта й П. Абурдена, космополітизація сфери споживання і стилю життя вступила у суперечність із націоналізмом уже в 90-х рр. ХХ ст. [3, с. 143]. Проте нерівний і смертельний двобій непримиренних антагоністів стався саме в тому геокультурному просторі, в якому націоналізм має шанс на перемогу.

В актуальній історії він постав у формі прямої воєнної агресії РФ проти України.

Те, що чинні європейські політики відводили Україні лише кілька годин на спроможність протистояти цій агресії, також закономірність. Але вона не впливає, що було б логічно, із безсумнівності кількісної переваги економічного й військового потенціалу країни, яка займає шосту частину суходолу, багатого на нафтогазові ресурси. Скепсис європейського, ширше – євроатлантичного істеблішменту обумовлений глибокою світоглядною кризою економоцентричної цивілізації.

Глибину цієї кризи засвідчує Паризька Декларація «Європа, в яку ми віримо», що стала реквіємом християнській та національній ідентичності народів Європи і національним державам як прикметою європейськості. Андрій Баумейстер [1, с. 18] вважає Декларацію головною інтелектуальною подією 2017 року, а її текст, підписаний тринадцятьма відомими європейськими інтелектуалами, переважно філософами й політиками, що позиціонували себе як ліберал-консерватори, називає «проявом інтелектуальної мужності» та вбачає в ньому лаконічність, чіткість, поєднання інтелектуальної глибини з риторичною майстерністю. З оцінкою Баумейстера важко погодитися, бо те, що він називає діагностикою, насправді є безсистемною констатацією фактів, які у своїй сукупності свідчать про усвідомлення європейцями загрози глобалізаційних процесів, здатних обернутися великими ризиками і небезпекою виходу із зони комфорту. Учений говорить про нібито запропоновані авторами кроки виходу з кризи й заклик до активної співучасті, проте навряд чи можна відшукати в сумбурному тексті Декларації щось схоже на «Список необхідних кроків для відновлення справжньої Європи» [1, с. 18], адже текст є радше емоційною, ніж раціональною реакцією інтелектуалів, нав'язаною ностальгією за європейськими традиційними цінностями і європейською елітною культурою. Вона виявлена у формі стурбованості перед реальною загрозою мультикультуралізму у вигляді опудала емігрантів, неспроможності розв'язати ребус, як узгодити єдність Європи зі свободою окремих держав та індивідів, а також прояву ознак послідовного насування тоталітаризму. Навряд чи можна назвати «кроками» помірковану пропозицію «протистояти ідеологіям, які намагаються поширити ринкову логіку на ціле суспільство» та підтримку «обачного використання урядової влади задля досягнення неекономічних суспільних благ» [9, с. 14, 15]. Баумейстер переймається тим, щоб авторів Декларації, як ліберал-консерваторів, не звинуватили в ретроградстві – прагненні повернутися до часів Середньовіччя. На його думку, йдеться про ресекуляризацію сучасного суспільства, а звернення до спадку християнства й античності є не названою прямо, утім недвозначною апеляцією до

Модерну – епохи становлення національних держав, а також спадку Просвітництва [9, с. 16]. Тобто ліберал-консерватори воліли б повернути європейським національним державам і культурам статус-кво часів Модерну? Чи вони здатні запропонувати щось нове, попри те, що в термінах Постмодерну, який повільно відходить у небуття, оксюморонна конструкція «неоконсерватизм» є самозапереченням, позбавленим будь-якого змісту, дискурсом семантичної несумісності – останнім симулякром присмеркової епохи економцентричної цивілізації, яка вичерпала всі свої змісти?

Намагання ліберал-консерваторів стати на захист національної ідентичності та національних держав, зберігати християнське коріння Європи є, з одного боку, вкрай актуальним (*better late than never!*), з другого – логічним (хто ж, якщо не вони?). Але спроба ця від початку приречена і безплідна, позаяк стиль мислення визначає спосіб життя. По-перше, одна справа, коли націоналізм є самоцінною і самодостатньою ідеологією, що утверджує націю, її цінності й ідентичність, і зовсім інша, коли він виступає інструментом політичної боротьби інших ідеологій, скажімо, лібералізму і консерватизму. По-друге, постає питання про спроможність живлення європейської культури «християнським корінням» [9, с. 2, 6] у картезіансько-кантівській парадигмі Просвітництва чи ніцшеанській – Модерну, тобто в часи, коли воно, власне, й було знекровлене, позбавлене свого життєдайного ядра. Ре-секуляризація, про яку говорить Баумейстер, означає ре-конструкцію тих часів? До того ж, з огляду на те, що теорія лібералізму, за визначенням Петра Іванишина [6, с. 251], є секуляризованою, арелігійною, апіорі нехристиянською, постає питання про щирість опіки лібералів занепадом християнства в Європі. По-третє, визначаючи стиль дискурсів лібералізму і консерватизму, Богдан Стефанеску [11, с. 557] визнає, що обидва прагнуть зберігати тяглість чинного ладу, дозволяючи лише повільні й еволюційні зміни. Зміна ж цивілізаційної парадигми, як це довів київський персоналіст Бердяєв, є карколомною – здійснюється в катастрофічний спосіб, при цьому обов'язковою складовою катастрофи є катарсис.

Паризька Декларація є симптоматичною у своїй поміркованості: і європейські політики як практики, і європейські філософи як теоретики намагаються не помічати, що зауважені Чарльзом Тейлором [14, с. 284] дві головні цілі організованого суспільства – безпека й економічне процвітання – щонайменше півтора століття перебувають у невирішуваному конфлікті інтересів. Цей конфлікт протягом минулого століття спричинив дві світові війни, які зруйнували і систему безпеки, і економіку, щоб перегрупувати сфери впливу і чекати наступної, ще більш спустошливої війни, мріючи про апіорі неможливий в економцентричній моделі світу мир. Знову і знову формальною причиною світових війн ставав той чи інший різновид

націоналізму. Цим зручним для всіх сторін жупелом прикривали щораз жахливіші злочини проти людяності. Позаяк не націоналізм, а спотворена економцентризмом ієрархія цінностей здегуманізувала людину до рівня таких понять як «людський ресурс» чи «людський капітал», перетворивши її життя на витратний матеріал. Щоб переробляти людину як ресурс чи маніпулювати нею як капіталом, треба не лише дегуманізувати, а й дехристиянізувати, деперсоналізувати, денационалізувати – знівелювати всі форми її ідентичності, які через фокус національної культури зосереджуються в особі, адже саме особа є якісно-ціннісним виміром людини, її духовно-тілесної істоти. Тому втрата національної ідентичності гальмує розвиток особи і відкриває шлях до занепаду ідентичності людської². Націоналізм є зятим ворогом економцентризму, оскільки в сучасному світі виступає єдиним гарантом збереження культури, відтак людської ідентичності. Але європейські інтелектуали намагаються не помічати цього, як у 1970-х не помічали застережень Михайла Кушніра [7, с. 49], що Європа живе під загрозою уніфікаційних течій, які хочуть знівелювати її життя під один шаблон і позбавити незалежності її народи. Як протягом XIX–XX ст. воліли не помічати країну, яка генерує на їхніх очах унікальну, так потрібну самій Європі концепцію націоналізму і, озброєна нею, зятято втілює в життя мрію про свою національну державу. Воліли не помічати народ, який тотальній забороні всіх форм та інституцій своєї культури протиставив тотальну мобілізацію національної ідеї, творячи зусиллями і коштом громади ті форми й інституції на засадах збережених ним тисячолітніх традицій, передусім Церкву й армію. Протягом XX ст. європейські інтелектуали та політики не бажали усвідомити значимість України й почути аргументи українських інтелектуалів, що вона є «ключем для мирного дому Європи», а її самостійність – «гордієвим вузлом», розв'язання якого гарантує національні права окремим народам [10, с. 15, 16], що «Україна – велетенська потенціальна сила Європи» [5, с. 3] та «революційна проблема світу», тому її визволення є одним із найважливіших завдань світу [12, с. 45, 46].

Українські націоналісти поставили питання руба: чи буде збережений мир «диявольською зброєю – водневою бомбою»? Відповідь Я. Стецька

² Цей процес деградації переконливо зобразив Ентоні Берджес в антиутопії «Неповноцінне насіння» (1962). Світ втраченої ідентичності перетворюється на світ втраченої культури – перманентну війну двох універсалізаційних концтаборів: англословну й російськомовну зони. В англословній – цивілізація представлена круговертю змін ліберальних і тоталітарних режимів, одностатевими шлюбами й заборонаю гетерогенних стосунків, клубами лондонських канібалів і контрабандою китайських консервів з ієрогліфом «людина».

[13, с. 23, 26]: відродження світу вимагає всебічного «ствердження релігійної (християнської) і національної ідей». Цей спосіб думання Кушнір визначив як християнський націоналізм, який українська нація розбудовує від початку ХХ ст. на засадах християнського світогляду й усвідомлення загальноєвропейської єдності. Тому він є альтернативою хаосу ідеологій, що охопили Європу, продукуючи тоталітарні тенденції та розбиваючи її на керовані егоїзмом атоми держав і народів, тоді як у запропонованій моделі зв'язок між спільнотами від родини до людства представлено як поєднання клітин у все більший цілості єдиного організму [7, с. 48–49].

Теоретики українського націоналізму, особливо Дмитро Донцов, розробляли його на засадах християнського дискурсу буття особи, спираючись передусім на філософію серця Сковороди й богослов'я нації Шевченка. У всіх, хто долучився до творення концепції націоналізму – від М. Міхновського до засновника полку «Азов» А. Білецького, – центральною є «Мудрість примату Духа, серця, внутрішнього горіння – над матерією, над скотською натурою» в людській особі [4, с. 181]. Внутрішнє горіння – це шлях самовиховання й удосконалювання особи, вишкіл фізичний і духовний. Нація є спільнотою особою, її присутність у світі, як і присутність людської особи, освячена Богом. Через земне народження від батьків між особою, родиною, Батьківщиною встановлюється родинний міжособовий зв'язок. Суттю родини є моральний зв'язок обов'язків – особливо любові і взаємної турботи [7, 4–7]. Тому, як стверджує Юліан Вассиан [2, с. 96], дорога до Бога веде через батьківщину, тому і найвищий розвиток особи, сповнення її в досконалості можливі лише в межах національної ідентичності. «Не мир прийшов я принести на землю, а меч» (Мт. 10:34) – ці слова Ісуса найбільш цитовані в доктрині націоналізму, оскільки закладені в ній християнські цінності потребують активного захисту. Особоцентрична модель нації відновлює спотворену ієрархію цінностей, вона спрямована на якісні зміни у світі, тому дозволяє розв'язати проблеми «стурбованості» європейських інтелектуалів: свободи, добробуту й безпеки. Анатолій Лупиніс [8, с. 201] виводить самоочевидну формулу: чим більш розвинена нація, чим вищий рівень її самоусвідомлення, чим нація потужніша, тим вищі можливості реалізації особи, тим більше свободи і тим вищий добробут. Він же зауважує, що могутність, вага і сила нації визначаються не тим, скільки вона зуміла забрати, завоювати, а тим, що вона дала світові: скільки ідей, нових технологій, музики, свого погляду на життя, скільки привнесла свого духу [8, с. 205].

1919 року, коли Українська Армія в боях виборювала незалежність України, Головний Отаман Симон Петлюра відправив Українську Республіканську Капелу у концертне турне з метою культурної

пропаганди української ідеї за кордоном. Антанта не підтримала ані Української Армії, ані української незалежності, але світ почув «Щедрик» М. Леонтовича. Відтоді наш «Щедрик» звучить у всьому світі. Викресаний з українського серця голосом української душі, він сповіщає на весь світ про прихід Особи Христа. У лютому 2022 року гімн Січових Стрільців «Червона калина» різними мовами підхопив увесь світ. Згодом друг «Калина» – капітан, заступник командира полку «Азов» Національної гвардії України, Святослав Ярославович Паламар, сповістив усьому світу: «“Азов” – Сталь!».

Цивілізаційна місія України не лише геополітична – звільнити народи Заходу і Сходу від «тюрми народів» – загальновизнаної форми існування російського націоналізму і «великої бензоколонки» – загальновизнаної форми російського економцентризму, а й геокультурна. Україна згенерувала модель націоналізму, яка витримала перевірку практикою у 30-х і 40-х роках минулого століття, відтак у 2014-му, 2022-му. Війна двох цивілізаційних парадигм – старій економцентричній і новій особочцентричній – це, по суті, війна проти українського націоналізму як модусу буття нації, активно-творчої присутності українців в історії людства, який є гарантом їх фізичного виживання та духовного вдосконалення, розвитку української національної культури, а також становлення й безпеки Української національної держави.

Література:

1. Баумейстер А.О. Ідентичність Європи: виклики і загрози. The Paris Statement. A Europe we can believe in. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2018. № 2. С. 14–24.
2. Вассиян Ю.І. Бог і Нація. *Український націоналізм: антологія: у 2 т. Т. 1 / Орг. Укр. Націоналістів (революційна) / упоряд. В. Рог*. Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2009. С. 96–98.
3. Глобальна економіка: навч. посібник для підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня усіх спеціальностей / укл.: С.І. Белей, С.В. Бойда, М.І. Колосінська; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2020. 227 с.
4. Донцов Д.І. Дороговказ Григорія Сковороди нашої сучасности. *Український націоналізм: антологія: у 2 т. Т. 2: до 120-річчя від дня народження Євгена Коновальця / Орг. Укр. Націоналістів (революційна); упоряд. В. Рог*. Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2011. С. 159–184.
5. Донцов Д.І. Хрест проти диявола. Торонто, 1948. 16 с.
6. Іванишин П.В. Аберация християнства, або Культурний імперіалізм у шатах псевдохристології (основні аспекти національно-

екзистенціального витлумачення): монографія / іл. Г. Доре. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2005. 268 с.

7. Кушнір М. Перспективи українського християнського націоналізму. Філадельфія, Пенсильванія: Видавництво «Америка», 1973. 51 с.

8. Лупиніс А.І. Бунт має рацію (Політичний заповіт). Чернігів: МПП «Факел», 2004. 218 с.

9. Паризька декларація «Європа, в яку ми віримо»: підписана 7 жовтня 2017 р. / пер. з франц. Г. Помилуйко. *Verbum*. 2018. 7 листопада. № 4: Європа, якої ми не втратили. С. 1–17. URL: <https://www.verbum.com.ua/11/2018/europe-that-we-did-not-lose/a-europe-we-can-believe-in/> (дата звернення: 10.08.2023).

10. Пулюй І.П. Україна і її міжнародне політичне значення (Прага, 1915). Тернопіль: Видавництво Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, 2015. 24 с.

11. Стефанеску Б. Про «хороші» та «погані» націоналізми. *Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера*: антологія / Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського; пер. Ю. Бадзьо та ін.; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Смолоскип, 2006. С. 551–565.

12. Стецько Я.С. Місце України у світі. *Ярослав Стецько. Українська визвольна концепція*. Твори. Т. 2. Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів і Українського Інституту Політичної Освіти в Мюнхені, 1991. С. 45–62.

13. Стецько Я.С. Україна – пробойова сила християнської і національної ідеї. *Ярослав Стецько. Українська визвольна концепція*. Твори. Т. 2. Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів і Українського Інституту Політичної Освіти в Мюнхені, 1991. С. 22–26.

14. Тейлор Ч. Секулярна доба. Книга перша / пер. з англ. О. Панича. Київ: Дух і Літера, 2013. 664 с.

15. Gorban R.A. Truth, Good and Beauty: Categories of Mykola Berdyaev's Eschatological Metaphysics, as an Alternative to the Value Chaos of Contemporaneity. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*. 2021, Jun. Vol. 11, № 2. P. 713–733. URL: <http://www.beytulhikme.org/DergiTamDetay.aspx?ID=1711&Detay=Ozet> (дата звернення: 11.08.2023).